

Könyvismertetés.

A „*Die Theologie der Gegenwart*“ c. vállalat, melynek küszöbön álló megjelenéséről lapunk hasábjain már hírt adtunk volt, most már megindult. Mindjárt még életbelépése előtt nekitámadt a rágalom. Scheel volt kieli, most tübingeni tanár egy schleswig-holsteini lapocskában rásütötte, hogy azon felhívás, mellyel a vállalat megindítását tudtul adták, a „Theologische Rundschau“ megfelelő bevezetőjének plágiuma. A gyanúsítást Baumgarten kieli tanár felkapta és „Ev. Freiheit“ c. theol. folyóiratában szélesebb körben elterjesztette. Sőt Krüger tanár is „Mimikry“ cím alatt irt cikket a „Christl. Welt“-be, melyben ő is Scheel állítását vakon követi. Ezen méltatlan támadások ellen védekezik mindjárt a most megjelent első füzet elején Grützmacher rostocki tanár, aki úgylátszik a vállalat lelke. Aki úgy, mint é sorok írója, a „Theol. Rundschau“-t is első évfolyamában megjelent ama állítólag plagizált bevezetőjétől fogva több évi olvasás után ismeri és a „Theologie der Gegenwart“ bevezetőjét, meg Grützmacher védekezését elolvassa, rögtön látja, hogy Scheel vádja merő rágalom. Sőt ha a Theol. der Ggw. első füzetjét is elolvastuk, látjuk, hogy két merőben különböző vállalatról van szó és nem pusztá vetélytársról, melytől való félelemből magyarázhatók csak a fent említett hamis vádak.

Az előttünk fekvő első füzet 52 lapján Köberle rostocki tanár ismerteti az 1907. év elején megjelent irodalom válogatott példányai alapján az ótestamentomi kutatás jelenlegi állapotát. Ezen füzet is mutatja, hogy a kijelentés vallásos alapján álló, de különben teljesen pártatlanul referáló és kritizáló folyóirattal van dolgunk. A szerző három irányt különböztet meg: Wellhausen iskoláját, Winkler panbabylonismusát és a pozitív irányt. Mindegyiket külön általában is jellemzi és a fenti sorrendben aztán legjelentékenyebb irodalmi termékeit ismerteti. Az első irányból maga Wellhausen legújabb publikációja (a „Kultur der Gegenwart“-ban), majd Marti, Budde, Löhr s mások iratai, a panbabylonismus terén annak Winkler iratai alapján való összefoglalása után Erbt és különösen behatóan

Baentsch, majd Jeremias s mások idetartozó művei kerülnek szóba. A positiv ótestamentomi theologia köréből különös köszönetet érdemel Procksch és főleg Klostermann legujabb műveinek beható ismertetése. Végül egy befejező részben szól még a szerző az ótestamentomnak Kittel által szerkesztett új kiadásáról és Bousset könyvéről, melyet a késő zsidóságról írt.

Szóval a „Theologie der Gegenwart“ ezen első füzeté is már bizonyítja, hogy oly vállalattal van dolgunk, mely a mellett, hogy positiv alapon áll, teljes mértékben alkalmas arra, hogy a theologia minden mezején (az első füzetet t. i. még olyan füzetek fogják követni, melyek a többi theologiai disciplinákat feldolgozzák) mostanában lázasan folyó munkásság állásáról s haladásáról annak mindenkori teljes magaslatán álló referatumokban tájékoztasson. Aki hivatali vagy egyéb elfoglaltsága miatt, vagy azért, mert az irodalom minden termékét be nem szeresheti, ilyen tájékoztatót szükségel, annak a „Theologie der Gegenwart“ akár egyes füzetjeinek, akár egész évfolyamainak beszerzését a legmelegebben ajánljuk.

Az első füzet ára 1.20 mk = 1.44 korona, az egész évfolyam körülbelül 12—14 ív terjedelemben 3.50 mk = 4.20 koronába fog kerülni. A Neue kirchliche Zeitschrift előfizetői kedvezményes árban kapják. Kiadója A. Deichert'sche Verlagsbuchh. Nachf. (Georg Böhme) Leipzig.

A „*Die Theologie der Gegenwart*“ második füzetének tartalma a rendszeres theologia terén való tájékoztatás a legujabb irodalom alapján. Ezen füzet szerzője Grützmacher rostocki tanár. Legelőször találkozunk a philosophia idevágó főbb művein való áttekintéssel, valamint a vallástörténet és vallásbölcsezet irodalmával. Azután bemutatja nekünk a szerző az apologetika, a dogmatika és az ethika legfőbb kérdéseit a megfelelő irodalmi ujdonságok ismertetése fonalán. Szóba kerülnek itt az utolsó idő dogmatikai rendszerei Herrmann, Wandt, Häring s Kirn tollából és Seeberg meg Kirn rövid ethikai és sok mű, a mely részletkérdésekkel foglalkozik. Természetes, hogy a szerző nem feledkezik meg az új modern-positiv theologia körül támadt vita irodalmáról sem, melyben épen ő volt Seeberg iskolájának egyik legelső szóvivője. Épen ezért, mert a szerző itt bizonyos egyoldalúsággal helyezkedik egy bizonyos iskola álláspontjára ítéletei sokszor nélkülözik a mélységet és az igazságosságot. De azért előadásának élénksége és könnyedsége leköti figyelmünket e füzet olvasásánál és megkönnyebbíti a felvetett kérdések és azok eldöntésének megértését. A füzet ára 75 pfennig = 90 fillér, míg az egész 4 füzetes évfolyam 3.50 márkába = 4.20 koronába kerül. Kiadója az A. Deichert'sche Verlagsbuchh. Nachf. (Georg Böhme) Leipzig.

Alfred Jeremias und Hugo Winkler: Im Kampfe um den alten Orient. Wehr- und Streitschriften.

Nr. 1. *Alfred Jeremias*: Die Panbabylonisten. Der alte Orient und die aegyptische Religion. (65. l.) Ára 80 pf. = 96 fillér.

Nr. 2. *Hugo Winckler*: Die jüngsten Kämpfer wider den Panbabylonismus. (79. l.) Ára 1 mk = 1.20 korona. Leipzig J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung. 1907.

Winckler Hugo és követői, köztük első sorban a lipcsei lelkész Jeremias, a régi kelet világának egy új felfogásával léptek fel, mely szerint a csillagok képei és azok mozgása után alakult ki a régi kelet világfelfogása. Ez általánosan volt elterjedve a keleten és még a mi mai kulturánkra is nagy befolyással volt. E felfogást ellenfeleik panbabylonismusnak nevezték és jogosultsága felett élénk tudományos vita fejlődött ki.

Most a panbabylonismus két főképviselője fenti cím alatt olyan füzetes gyűjteményt indított meg, a melyben felfogásukat ellenfeleikkel szemben meg akarják védeni. Ez alkalommal a gyűjtemény két első füzete fekszik előttünk.

Az *első füzetben* Jeremias *elsőször* felsorolja mindazon szak tudósokat, akik az ő felfogásukhoz csatlakoztak, vagy azt legalább szemben ellenfeleikkel, kikről azt panaszolják, hogy a kellő jóakarattal és hozzáértéssel nélkül elvetik azt, kellőleg ismeretik és méltatják. Ezek elég díszes névsort adnak: Stuckens, Winckler, Jeremias A., Weber, Messerschmidt, Hommel, Hilprecht, Jastrow, Jeremias Fr., Niebuhr, Fries, Kugler, Köberle, Sellin, Orelli, Oetli, Lepsius, Erbt, Wünsche, Bischoff stb. Ennyi tudóssal szemben már igazán nem lehet Wincklerék „Phantasiegebilde“-jéről beszélni. Füzetje *második* részében Jeremias *azután* kimutatja Ermannak az egyiptomi vallásról írt könyve nyomán, hogy az egyiptomi vallás hátterében is ott található a panbabylonismus.

A *második füzetben* Winckler két ellenfelével száll szembe, Gressmannal és Küchlerrel. Az előbbi a Hilgenfeldtféle Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1906. évfolyamába cikket írt „Wincklers altorientalisches Phantasiebild“ cím alatt. Vele foglalkoznak ami füzetünk 8.—25. lapjai. A szerző kimutatja, hogy Gressmann sem elegendő ismerettel nem rendelkezik, sem az ő tekintetbe jövő könyveit el nem olvasta, hogy jogos kifogásokat emelhesen nézetei ellen. Amit felhoz, legtöbbször e két forrásra vezetendő vissza. A másik, Küchler, már a Babel-Bibelharc idején mint a „Christliche Welt“ referense az akkori idő idevágó irodalmáról szólott és most licentiatusi dissertációjában („Die Stellung des Propheten Jesaja zur Politik seiner Zeit“) ront neki Wincklernek, mint „szakember az assyriologia terén.“ Winckler füzetje 25.—71. lapjain foglalkozik vele és az ő ellenvetéseivel. Sokszor nagyon is aprólékos, szórszálhasogatónak látszó kérdések vitatásába vezet be minket, hogy igazát Küchlerrel szemben kimutassa, de aki követi, elég tanulságos utat tesz meg a szerzővel. Végül egy függelékben foglalkozik még a

szerző Gunkel egy nyilatkozatával, amely a „Christliche Welt“ 1907. 5. számában látott napvilágot.

Úgy látszik, hogy a panbabylonismus kérdése idővel nagy jelentőségre fog emelkedni, úgyhogy a theologus már most is jól teszi, ha vele foglalkozik és megismerkedik. Ezen célból mindenkinek, ki iránta érdeklődik és az egymással szemben álló nézetek harcából az igazság megismerésére vágyodik, ezen vitairatokat melegen ajánljuk.

Leonard Lepszý: Krakau. Mit 120 Abbildungen. Verlag von E. A. Seemann Leipzig. (VIII. és 142 old. folio.) Ára szép kartonkötésben 3 mk = 3'60 Korona.

A művészetek és azok története iránti érdeklődés is a theologus egyik erénye. Azért ily tartalmu könyvek ismertetése nem céltévesztett dolog egy „Theologiai Szaklap“ hasábjain.

A lipcei Seemannféle könyvkiadóhivatal már nagy érdemeket szerzett magának a műtörténet irodalma és a művészetek népszerűsítése terén. Kezdve Burckhardtnak úttörő munkáitól, kiadta a Philippi- és a Springer-féle művészettörténetet és Springer egyéb műveit, azután kiadta a „Kunstgeschichte in Bildern“ c. művet, melynek legfontosabb köteteit Dehis írta, a „Geschichte der modernen Kunst“ több kötetes nagy művét, az „Alte Meister in getreuer farbiger Wiedergabe“ c. kitűnő képgyűjteményt, melyet magyarul is kiadtak stb. Egyik legnevezetesebb vállalata a „Berühmte Kunststätten“ c. gyűjtemény. Hasonlóan a Velhagen & Klasing kiadásában megjelenő Knackfuss-féle művészmonografiákhoz, melyek egyes művészek életével és műveivel foglalkoznak, itt is monografiákkal van dolgunk, melyek azonban az egyes híresebb képtárakkal és műemlékekkel dicsekedő városok múkincseit ismertetik meg az olvasóval, úgyhogy különösen utazások alkalmával a műtörténelmi tanulmányoknál az ember igen jó hasznukat veheti. Az eddig megjelent kötetekben Róma, Nápoly, Flórenc, Nürnberg, Velence, Páris, Konstantinápoly, Moszkva, Sevilla, Strassburg, Kairo, München stb. városok vannak ismertetve.

A gyűjtemény legujabban megjelent 36. kötete a fentidézett könyv. Krakkónak, a régi Lengyelország koronázó városának számos művészeti és kulturemléke van és ezeknek ismertetése érdekessé teszi e könyvet is. Mint közlekedési központban a flandriai és német művészet emlékeivel, de olasz befolyásokkal is találkozunk itt. Veit Stoss német művész sok művét lehet itt látni. Természetesen különösen gazdag a város, nevezetesen muzeuma nemcsak régi mestereknek, hanem a modern *lengyel* művészetnek termékeiben is. Mindezt részben igen sikerült képekben látja az ember a mi könyvünkben, melyek azt mint a Seemann-féle műtörténelmi kiadványokat általában, díszítik. Nemcsak műremekeket ábrázolnak, hanem a város egyes szebb és a művészet szempontjából érdekes részeit is. Szóval ezen kötet is a

gyűjtemény többi számainak magaslatán áll. És mi ezt a kötetet, mint általában az egész gyűjteményt melegen ajánljuk.

Lic. Dr. Joh. Leipoldt (Privatdocent in Halle): *Geschichte des neutestamentlichen Kanons I. Teil. Die Entstehung.* Leipzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1907. (VIII. és 288. old. 8.) Ára fűzve 3'60 mk, vászonkötésben 4'50 mk.

Az új szövetségi kánon története még nem tekinthet vissza nagy multra. Kisebb nagyobb előljáró kísérletek után, melyek főleg Credner, Overbeck névéhez fűződnek, jelenleg különösen Zahn, erlangeni tanár a kánon-történet legalaposabb és legtudósabb ismerője. Csakhogy az ő nagy standard workja, a „Geschichte des neutestamentlichen Kanons“ még mindig nincs befejezve. Némileg kárpotolhat e hiányért az ő rövid vezérfonala, a „Grundriss der Gesch. des neutest. Kanons“, amely a Herzog-féle reálencyklopédiában (a 9. kötetben) megjelent cikkéből „Kanon des N. T.'s“ keletkezett.

A fenti mű szerzője elérkezettnek látta az időt, hogy nem-theologusok előtt is megismertesse az új testamentomi szent iratok keletkezésének történetét. Azon körülmény, hogy Holtzmann és Weiss, két ily különböző állásponton álló theologus, lényegileg egyformán ítélnék e kérdésben, azt bizonyítja, hogy e téren már bizonyos tényekre nézve megvan a megegyezés s így az anyag népszerű ismertetésére már lehet vállalkozni.

A szerző módszere más úton halad, mint pld. Zahné. Ez először megállapítja a 200 év körüli helyzetet, melyre vonatkozólag sok megbízható forrás áll rendelkezésünkre. És innen halad aztán az előző évekbeli helyzet felderítésére, hogy azután a 200 utáni időt tárgyalja. Szerzőnk ezt a munkát feltételezi és megkonstruálja a bibliai könyvek kánonja valószínű keletkezése és fejlődése történetét. E célból kiindul az ótestamentom kánoni tekintélyének leírásából a zsidóknál és a keresztyéneknél, azután pedig megrajzolja az apokalypsisok, majd az evangéliomok és végül az apostoli levelek és az apostolok történeteinek keletkezését és kanonikus tekintélyük kifejlődését. Végül egy utolsó szakaszban szól az új testamentom becsüléséről az ókori egyházban. Egy jó és kimerítő tárgymutató, valamint az idézett források felsorolása zárja be a könyvet. Egy második részben, mely ezen első részhez még járulni fog, a szerző elő fogja adni a kánon későbbi történetét.

Természetes és azt a szerző is tudja, hogy ilyen munka, mint az övé, ha még annyira törekszik is az általánosan elismert dolgok előadására, mégis sok subjektív ítéletet is kénytelen kockáztatni. De a szerző úgy igyekezett ezen segíteni, hogy ítéletei igazolására az alapul szolgáló forrásokat könyvében meg lehetős terjedelemben és bő választékban közölte. Ezen eljárás határozottan emeli a könyv értékét és — mint a szerző reméli — különösen semináriumi gyakorlatoknál való használatra teszi

alkalmassá. Mi is ott, ahol lehet, ilyen célra, de azonkívül mindenkinek, ki a könyvben fejtegetett fontos kérdések iránt érdeklődik, csak ajánljuk a könyv megszerzését.

Lic. D. *Daxer György*.

Dr. Luther Márton művei a reformáció négyszázados fordulójának örömnépére és emlékezetére kiadja a *Luther-társaság*. Sajtó alá rendezte *Dr. Masznyik Endre* egyetemes evang. theol. akad. igazgató-tanár. Második rész III. kötet.

II. A misével való visszaélésről.

94. l. 9. sor (*alul*): „az ordító szamarakat megvárakoztatva a kegyes keresztyéneket oktatom meg“ . . . Az eredeti: . . . will ich sie fahren und die Esel ihres Geschreies warten lassen . . . Itt semmi megvárásról vagy megvárakoztatásról nincsen szó. Des Amtes warten a. m. hivatalát teljesíteni; des Geschreies warten — az ordítást folytatni. Magyarul tehát: . . . magukra hagyom őket, — ám folytassák ordításukat a szamarak . . .

96. l. 2. sor: „*magának megszerezni*“ . . . helyett: akar előkészülni . . .

96. l. 9. sor (*alul*): „a mire Krisztusnak semmi szüksége“ . . . e helyett: a minek Krisztusra szüksége nincsen.

96. l. 2. sor (*alul*): „az örökséget“ . . . die Erben — az örökösöket.

99. l. 14. sor: „Csakis ezt kell a keresztyéneknek elrendelni.“ A *befehlen* szó itt rábizást, ajánlást, szivökre kötést jelent, nem pedig elrendelést.

100. l. 3. sor (*alul*): „megvethető“ . . . e helyett: megvetendő.

101. l. 8. sor (*alul*): „ . . . akkor aztán mi is magyarázunk“ . . . alsdann werden wir auch den Sieg behalten . . . a győzelem is a miénk lesz.

103. l. 11. sor: „hogyha a szentek bűnnek tekintik azt, a mit írás nélkül cselekedtek“ . . . dass man das für eine Sünde der Heiligen hält . . . *Mi* bűnnek tekinthetjük a szenteknek oly cselekedeteit, a melyeknek az írásban nincsen alapjuk; de ha a szentek magok is annak tekinthették volna, bizonyára meg nem cselekszik.

104. l. 1. sor: „a bűnöket legkevesebben ismerik, még a szentek közül is.“ Es wird der wenigste Teil der Sünden erkannt, auch von den Heiligen. Bűneink legcsekélyebb részét ismerjük; még a szenteknek is ez a hibájuk.

104. l. 6. sor: „teljesen belemerülnek az által,“ . . . e helyett: teljesen belemerülnek (a hitbe), *mi* által . . . ők újra fel-emeltetnek“ A közbeneső zárójelben álló „cselekszenek“ mellé kellene még a „tudatlanul“ szó (wiewohl sie viel *unwissend* tun).

104. l. 3. sor (*alul*): „*ha mindjárt* isteni igazságok volnának is azok“ . . . gleich als ob sie göttliche Wahrheit wären, — *mintha* azok isteni igazságok volnának.

105. l. 10. sor (*alul*): „biztosan támaszkodnak“ e helyett: biztosan *elbuknak* (fallen ganz sicher darauf).

106. l. 9. sor: „mondj misét a hitemért“ . . . halte Messe auf meinen Glauben — annyi mint: mondj misét az *én* hitemre. Értelme: tied a misemondás, enyém a hit, (mely a te misemondásodhoz kellene).

106. l. 9. sor (*alul*): „Isten ígéretének élnek“ e helyett: Isten irgalmasságának élnek. Jobb volna talán: Isten irgalmasságából élnek (v. ö. az igaz ember hitből él Róm. I, 17.)

107. l. 15. sor: „kerülük is ki“ e helyett: kerülnek ki belőle (t. i. tévelygésükből). Ha kikerülük, akkor bele se jutottak; ha kikerülnek belőle, akkor igenis benne voltak.

107. l. 9. sor (*alul*): „észrevehető“ e helyett: szembetűnő vagy: számot tevő (merklich).

108. l. 16. 17. sor: . . . „megfosszanak és elidegenítsenek . . . használják fel.“ Mindez ígékhez az alany az egyes számú „ördög“ (108. l. 13. sor).

108. l. 8. sor (*alul*): „hogy nekik üdvözülniök vagy elkárhozniök kell“ . . . e helyett: hogy ők üdvözültek vagy elkárhozottak volnának (dass sie selig oder verdammt sein sollen).

110. l. 15. sor (*alul*): (Sz. Gergelyről és az ő sáfárjáról van a szó, a kit ő) . . . „száműzött és mint elátkozottat . . . elásott“ . . . welchen er . . . verbannte und als einen Verdammten . . . begrub. . . Magyarul: a kit ő . . . kiátkozott és mint elkárhozottat . . . eltemetett. A sáfár már halott volt; halottat száműznie nem lehetett, kiátkozni (verbannen, in den Bann tun) igen.

111. l. 18. sor: (Sz. Severinus) . . . „a hét óras imádságot reggel valamennyi egyszerű mise után és mindeniket a maga rendes idejében el nem mondotta volt.“ — Az eredeti: darum, dass er die sieben Gezeiten am Morgen alle auf einmal nach einander, und eine jegliche nicht zu gebühlicher, eingesetzter Zeit gesprochen hatte. E szerint: azért, hogy a naponként meghatározott időben elmondandó hét imádságot reggel egyszerre egymásután elmondta, nem pedig mindegyiket külön a maga idején. „Egyszerű misét“ nem találok az eredetiben.

111. l. 12. sor (*alul*): „ha mindjárt Krisztus hazudnék is“ . . . gleich als ob Christus lüge, — mintha bizony Krisztus hazudnék, amidőn azt mondja . . .

116. l. 7. sor (*alul*): „a Krisztus és az apostolok jelei“ . . . der *falschen* Christ und Apostel Zeichen . . . tehát: az ál-Krisztusok és hamis apostolok jelei.

117. l. 4. sor: „ne nézzük összedugott kézzel“ e helyett: nem szabad arra tekintettel lennünk (wir sollen nicht ansehen).

119. l. 14. sor: . . . „huzzák fel ezek a lárvák“ . . . e helyett: vonatkoztatják ezek a l. . . (ziehen, annyi mint: beziehen diese Larven auf ihren zeitlichen, äusserlichen Unterschied).

121. l. 16. sor (alul): „az összes Isten parancsolata ellen való“ . . . e helyett: az Isten összes parancsolatai ellen való . . .

122. l. 15. sor (alul): „hogya a pápának alá vessük magunkat, a *ki* Isten ellen vagyon és vele szemben áll“ . . . e helyett: hogy a pápának alá vessük magunkat, a *mi* Isten ellen van. Amott a pápa van Isten ellen, emitt mi cselekszünk Isten ellen való dolgot, ha a pápának alája vetjük magunkat.

122. l. 3. sor (alul): „Következőleg nem is tekint ő“ . . . Az ezzel kezdődő 8 soros mondat annyira zavaros, annyira ferdíti az eredetinek értelmét, hogy talán kár volna még ide is leírnom. Én az eredetit ilyformán értem: Így nála (a pápánál) már nem is meggyűlölet, a harag, az irigység, a gyűlölet, a fényűzés, a paráznaság, a rablás; és kiváltképen Rómában semmire se vetnek ügyet, semmit se büntetnek, sőt a legnagyobb és leg súlyosabb bűnöket is, a milyen a hitetlenség, az önzés, a kép-mutatás, az igazság gyűlölete, a kétségbeesés, mind megszenteli (a pápa) az egyház iránt való engedelmesség címén és megjutalmazza mint jó keresztyén cselekedeteket.

125. l. 8. sor (alul): „hasznos dolog“ e helyett: hosszadalmas dolog (es wäre zu lang zu erzählen).

126. l. 11. sor (alul): „házasságot kell túrnie“ e helyett: házasságtörőnek kell lennie (muss seine Ehe brechen).

126. l. 3. sor (alul): „törjete meg házasságokat, ámde akaratlan“ — e helyett: legyetek házasságtörők, de akaratotok ellenére (brecht eure Ehe, doch mit Unwillen). Talán nem szükség rámutatni a nagy különbségre a kettő között, ha valaki akaratlan tesz valamit, és ha akaratja ellenére teszi.

128. l. 11. sor: (A párisiak . . .) „olyan tanácsokat tartogatnak maguknál, a miket Krisztus mond, felsorol a maga parancsolatai közt“ . . . es sind Räte bei ihnen, welche doch alle von Christo unter seinen Geboten gezählt werden. Magyarul: nekik mindazok csak jó tanácsok, a miket Krisztus a maga parancsolatai közé számít. A fordító figyelmét kikerülte a parancsolatok (divina praecepta) és a tanácsok (consilia evangelica) közti különbség. A parancsolatot mindenkinek teljesítenie kell. A kik azonban a tökéletesség magasabb fokát akarják elérni, azok a tanácsokat is kövessék. A párisiak a Krisztus isteni parancsolatait csak tanácsoknak értékelik.

130. l. 11. sor: „E borzasztó megveszett bűnt nem a nép cselekszi, sőt ezt a bűnt az ő püspökeiknek, főiskoláiknak, papjaiknak, túrniök és szenvedniök kell“ . . . Az eredeti szerint a *népnek* kell ezt a bűnt túrnie és szenvednie az ő püspökeitől, a főiskoláktól és a papoktól (a kik azt elkövetik, cselekszik).

132. l. 19. sor: „ámde magában azt tanítja és parancsolja, hogy ő a pápa és az egyház iránt való engedelmességet útba tolja“ . . . e helyett: de valósággal (tényleg, ellentétben a meg-
e²őző „szóval“) azt tanítja és parancsolja, *hogya a szüléknek nem*

kell engedelmeskedni, midőn a pápa és az egyház iránt való engedmességet akadályul veti és nem csak a szülék, hanem a királyok és fejedelmek, sőt az Isten iránt való engedmességnek is fölébe emeli. A fordításból épen csak az maradt ki, a mi az egészeknek megadja értelmét.

132. l. 10. sor (alul): „testi atyja“ helyett talán jobb volna: saját édesatyja, vagy: vérszerinti atyja (wider seinen leiblichen Vater . . .).

132. l. 4. sor (alul): „nem kisebb dolgot tanultak, mint az engedmességet“ . . . e helyett: (a legszentségesebb atya . . .) semmire sem tanította őket (az alattvalókat) kevesebbre, mint engedmességre (hat der heiligste Vater . . . sie nichts weniger, denn Gehorsam gelehrt). A fordítás itt az eredetinek épen ellenkezőjét mondja.

133. l. 8. sor: „hogyha a szülék valamit Isten parancsolatai ellen akarnának elkövetni“ . . . e helyett: Isten parancsolatai iránt való dolgot követelnének (vagy parancsolnának gyermekeiknek). Az eredeti: es wäre denn, dass die Eltern etwas wider göttliche Gebote hiessen.

134. l. 14. sor (alul): „ha a szülőknek hatalmuk van őket a kolostorokból kikövetelni, a mennyiben rájuk szükségük volna“ . . . e helyett: *hogy* a szülőknek hatalmuk van, őket a kolostorokból kikövetelni, *ha* rájuk szükségük van.

138. l. 8. sor (alul): „megünnepli és megcsendesedik“ . . . e helyett: ünnepel és megnyugszik (feiert und hält still). A fordítás szerint az Isten nevét megünnepli, az eredeti szerint a szombat napján ünnepel.

141. l. 18. sor: „Ezek közül egyet sem ért oly csodás büntetés“ . . . e helyett: oly csekély (vagy: enyhe) büntetés (wird keins so gering gestraft).

141. l. 10. sor: „Béthaven papjai“. Itt az eredetinek e szavai: *Die alten Mönche und Einsiedler sind Bergpfaffen* — a fordításból kimaradtak.

142. l. 20. sor: „a kiknek ott kellett lakniok“ . . . e helyett: a kik állítólag ott laktak (die dort sollen gewohnt haben).

142. l. 7. sor (alul): „azt vallják, hogy ők tökéletesen szolgálják az Istent, mint más keresztyén: holott hit nélkül élni sokkal gonoszabb“ . . . e helyett . . . hogy ők *tökéletesebben* szolgálják az Istent, mint más keresztyének; holott ők, mivel hit nélkül élnek, náluknál sokkal gonoszabbak.

143. l. 9. sor (alul): „minden ember feltolja magát és megteszi magát tanítónak és mesternek, vagyis az egész világ Jerobeamjának“. — Az eredeti csakis az egy pápáról mondja, hogy „wirft sich auf über alle Menschen und macht aus sich einen Lehrer und Meister, das ist, einen Jerobeam der ganzen Welt“.

143. l. 4. sor (alul): (Jerobeam ki is mondotta), „hogy az

igazi isten, az arany borjú, tisztelendő“. — Az eredeti: *welcher auch vorgab, dass der wahrhaftige Gott in den goldenen Kälbern geehrt würde*. Tehát: a ki szintén azt állította, hogy az arany borjakban az igaz Istent imádjuk.

144. l. 2. sor: „két borjút csinált és az egyikét Dán felé éjjel, a másikat Béthel felé délben helyezte el“ . . . e helyett: . . . az egyiket *éjszak felé* Dánnál, a másikat *dél felé* Béthelnél állította fel.

144. l. 9. sor: (hogy a pápa . . . a kétféle hatalommal) „a maga tetszése szerint éljen, éjféltkor a testi délben a lelki javakkal pompázva“ e helyett: . . . éjszakai a világi, dél felé a lelki javak felett (urként) pompázva. Hogy Luther éppen „éjszakai“ említi a világi javakat, azzal alighanem a Rómától éjszakai felé fekvő Németországra céloz, mint a melynek ügyeit nagyrészt Róma intézte, javait Róma prédálta.

144. l. 14. sor: „az Isten templomába jut“ . . . e helyett: templomában ül (sitzt im Tempel).

144. l. 15. sor (alul): „Baal papsága pedig, az áhitatos, az istentelen nép, . . . a mely azért adatott, hogy gonosztságot cselekedjék“ . . . e helyett: az áhitatos, igen ám! az istentelen nép, . . . a mely áruba bocsáttatott (verkauft) arra, hogy gonosztságot cselekedjék.

144. l. 2. sor (alul): „és az ő tana nem egyéb, mint hogy Isten iránt . . . lekötelezi magát.“ A fordítás szerint a Baál tanáról volna szó, míg az eredeti a Baál papjaival párhuzamba állított szerzetesek tanát érti (*ihre Lehre* . . .). Tehát: az ő tanok nem egyéb, minthogy magokat örökre lekötelezik engedelmességi fogadalmukkal.

145. l. 7. sor: „A mi nem állt egyébből, mint hogy szabályaik külső helyekhez . . . voltak kötve.“ Das ist nichts anders — Ez nem egyéb (vagy: nem jelent egyebet, mint hogy . . . kötve vannak).

147. l. 1. sor: „Ámde hogyha hamis tudománnyal és istentelen emberi tanokkal tömték meg őket, ez a Moloch tüze, a melyet senki sem sirathat meg“ . . . e helyett: Hogy azonban hamis, pogány mesterségre és istentelen emberi tudományra taníttatnak, ez a Moloch tüze, a melyet senki *eléggé* nem sirathat meg. Az „eléggé“ szó az eredetiben ugyan nincsen meg, de az eredetinek értelme a magyarban megköveteli.

148. l. 9. sor (alul): „hát az olyan még ha életét kellene is kockára tennie, soha többé ne tartson misét“. Az eredeti: *der halte bei Leibe keine Messe sein Leben lang* — csak annyit jelent, hogy „az olyan semmi áron (semmi szín alatt) életében többé misét ne tartson“. Az életnek kockázatásáról itt nincsen szó.

148. l. 2. sor (alul): „ha mindjárt semmiféle áldozattal nem élne is“ . . . e helyett: ha mindjárt (a misézés) nem is

menne áldozat számba (wenn es auch gleich für kein Opfer gebraucht würde).

149. l. 13. sor (alul): „adja Isten, hogy nálatok e farizeusi botrány lábra ne kapjon és el ne terjedjen és hogy a pápisták serege ímígyen beszéljen“ . . . e helyett: adná Isten, hogy nálatok e farizeusi botrány gyarapodjék és növekedjék, hogy satöbbi. A „farizeusi botrány“, a mely épen csak a farizeusok szemében botrány.

149. l. 2. sor (alul): „kinevették, a ki syrül vagy zsidóul beszél“ — e helyett: kinevetnék, akár syr, akár zsidó nyelven beszélne (dass ihr die wäret, welche . . . Sanherib verlachten, er rede syrisch oder jüdisch).

150. l. 9. sor (alul): „bármí legyen e jövendölés jelleme és mivelta, hogy előbb teljesezik be mintsem megértenék, ők mindenha más helyre tekintenek, mint a mit a szavak a világ előtt hangoztatnak: azért nekem is már látszik, hogy ez a jövendölés a mi fejedelmünknel, Frigyes szász hercegnél beteljesedett. — E helyett: már a mint a jövendőmondásoknak az a természetök, hogy hamarább teljeseznek be mintsem megértetnének, és rendesen másfelé céloznak, mint a hogy azt szavaik a világ előtt sejtetnék: nekem ugy tetszik, hogy ez . . . a mi fejedelmünkön, Fr. sz. hercegen beteljesedett.

151. l. 2. sor: „ama sir után . . . ép oly kevésbé tudakozódik az Isten, mint az összes svájci tehenek után“ — e helyett: ama sirral . . . épen csak annyit törődik az Isten, mint az összes svájci tehenekkel“.

151. l. 8. sor: „micsoda volna hát, ha azzal dicsekedném, hogy én voltam vala az angyal“ . . . e helyett: hátha most én dicsekedném azzal, hogy én lettem volna angyal vagy Magdolna a sirnál?

152. l. 1. sor: „Ha pedig szomszédaitok vétettek“ . . . Az ezzel kezdődő, a fordításban nehezen érthető mondatot az eredeti szerint ilyformán gondolnám: Ha pedig a ti szomszédotok akár jó barát, akár ellenség, rossz néven venné, hogy ti új dolgot kezdetek, és azt emberi értelmük és bölcseségük szerint balra-magyaráznák, tudjátok meg, hogy a meddig Isten előtt, az emberek és angyalok előtt látványossággá nem lettetek, nem is vagytok igazi keresztyének.

152. l. 11. sor: „Sok beszédnek sok az alja“. Az eredeti szerint: Emberi beszéd — hulló levél; emberi költemény — szappanbuborék. (Es sind Menschenworte und bleiben Blätter. Es sind Menschengedichte und bleiben Wasserblasen).

Stettner Gyula.